

Gellér Katalin

A GÖDÖLLŐI MŰVÉSZTELEP VEZETŐ MESTEREINEK TERVEI A MAROSVÁSÁRHELYI KULTÚRPALOTA SZÁMÁRA

A *Kultúrpalota*, eredeti nevén *Ferenc József Közművelődési Ház* (1911–13) nagyszabású művelődési központnak készült, hangverseny- és előadótermekkel. Az oldalszárnyakba képtár, közkönyvtár és a már működő városi zeneiskola elhelyezését tervezték. Létrejötté *Bernády György* (1864–1938) polgármesternek köszönhető, aki a várost szinte újjáépítette, Marosvásárhelyt a korszak egyik legmodernebb és legegységesebb stílusú erdélyi városává fejlesztette.¹

Bernády 1907-ben kezdett hozzá a szervező munkához, kihasználta a Ferenc József megkoronázásának 40. évfordulója alkalmából megpályázható minisztériumi támogatást.² Az épületre kiírt tervpályázatot a néhány évvel korábban a Városházát tervező *Komor Marcell* (1868–1944) és *Jakab Dezső* (1864–1932) nyerte meg. Külső és belső díszítésére Bernády, K. Lipich Elek és Majovszky Pál tanácsára, többek közt *Körösfői-Kriesch Aladárt* (1863–1920) és tanítványait, valamint *Nagy Sándort* (1869–1950) és *Róth Miksát* (1865–1944) kérte fel.³

A Kultúrpalota díszítését meghatározó célok és eszmények

A Zsolnay mázas tetővel, kovácsoltvas rácsokkal, sárgaréz szegélyes, márványburkolatú pillérekkel, Tiffany üveggel, mozaikokkal, üvegfestményekkel, freskókkal gazdagon díszített épület programja hűen tükrözi a korszak művészeti, művelődési és politikai eszményeit. Bernády 1913-ban, a Kultúrpalota elkészültének évében a Magyar Iparművészetben írt cikkében a Kultúrpalotát illető célkitűzéseit a következőképpen foglalta össze: „a tervezendő műnek minden ízében magyarnak kell lennie, ...a magyar történetből és a székely népmondákból merített tárgyú képző- és iparművészeti remeknek kincsesházának kell lennie, hogy az abban elhelyezett intézményeknek a tudós és írástudatlan, a hatalmas és alacsony sorban levő, a gazdag és szegény előtt egyaránt nyitva kell lenniök, és hogy ez intézmények révén kell annak az elválasztó falnak a lerombolására az első csákányütést megtenni, amely a magyar társadalmi osztályokat elkülöníti, s a magyarság megerősödésének alapját képező egységes, demokratikus társadalom szervezését lehetetlenné teszi.”⁴ A szabadkőműves Bernády a fokozódó nemzetiségi ellentétek közepette a különböző anyanyelvű állampolgárok között folyó „vértelen, de ádáz és elkeseredett küz-

delemben” a magyar kultúra centrumának létrehozásával úgy foglalt állást, hogy a konzervatív és a demokratikus erők összefogását is szerette volna elősegíteni.⁵ „Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró ... Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel visszavonulni, ha baj lesz.” – írta róla a Marosvásárhelyen 1914-ben nagy tisztelettel fogadott, ünnepelt Ady Endre.⁶

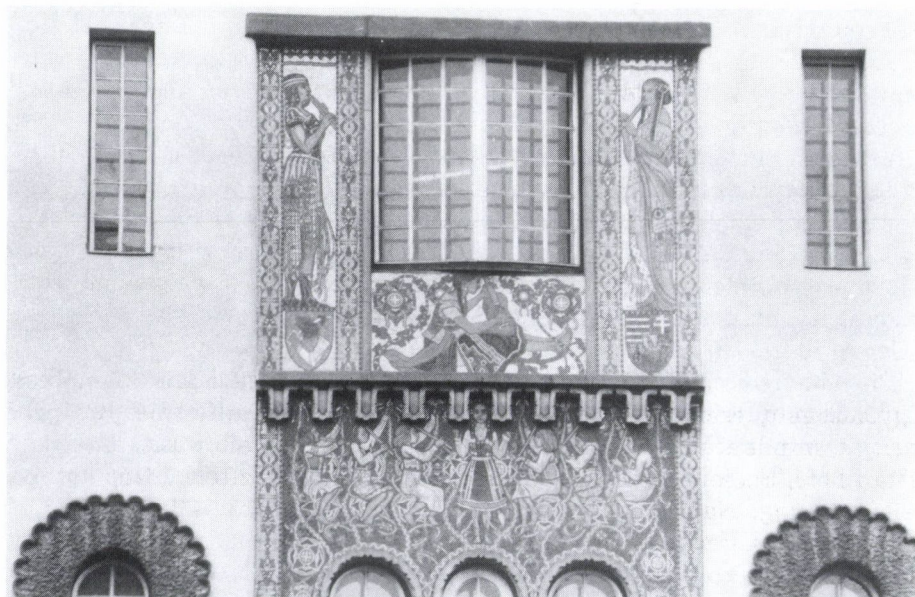
Az épület díszítésének programjáról eddig nem kerültek elő levéltári adatok, úgy tudjuk, a témákat Körösfői-Kriesch Aladár és a polgármester elképzelései határozták meg, s a helyszínen zajló megbeszélések, viták során alakultak ki.⁷ Bernády idézett cikkének tartalmával a ruszini és morrisi demokratikus művészetszmény magyar képviselői teljesen egyet érthettek. Ezek az eszmék nem álltak távol Victor Horta brüsszeli *Népház*-ának (Maison du Peuple, 1896–99) demokratikus művészetszményétől sem. A gödöllőiek népművelő eszményeiben az utópikus szocializmus és a gnoszticizmus elemei keveredtek a preraffaeliták mozgalmából leszűrt gondolatokkal és gyakorlattal.⁸ Körösfői-Kriesch Aladár művészet-eszményében centrális helyett kaptak a közösség számára tervezett épülettípusok, a templom, az iskola. „Emeljünk a jelen generáció számára is olyan gyülekezési helyeket, ahol minden lelkileg éhező táplálékot kapjon. Komoly, művészi csarnokokat, melyekben olvasni, hallgatni és vitatkozni lehessen. közben komolyzene szólna.”⁹ Nagy Sándor *A nép háza* című írásában Upton Sinclair és Gorkij együtt lépnek be az „ember házába”, amelyet könyvtárat, színházat magába foglaló, a gyakorlati munkát és művészeteket egyaránt oktató, az egész embert művelő intézményként képzelt el.¹⁰

A gödöllői művészek, korábbi gyakorlatuk szerint, a külső és a belső dekorációban a nemzeti múlt és értéktudat erősítésének 19. századi eszközeihez, mestereik, Székely Bertalan, Lotz Károly romantikus historizmusához nyúltak vissza. Dekoratív formálással folytatták a 19. századi festészet témaköreit, a magyar stílus megteremtésére irányuló törekvéseit. Úgy újították meg a magyar romantikus historizmus hagyományát, hogy az ókeresztény művészetből, a gótikából és a reneszánszból kölcsönzött szerkezeti és díszítőelemek mellé erősen stilizált népművészeti motívumokat is beillesztettek; a régi és a népi azonosításával a „grand art” és népművészet egyenrangúságát is hirdetve keresték az új nemzeti művészet „klasszikus” stílusát.

Folytatták a magyar kultúra és művelődés nagy századait, kiemelkedő egyéniségeit, eseményeit megörökítő táblaképek és falfestmények programját, mindenekelőtt az 1870-es évektől divatos témaköröket, amelyek a Than Mór, Székely Bertalan és Lotz Károly által díszített középületeken jelentek meg. Nagy Sándor és Róth Miksa az egykori ősök galériájának példájára és a Székely Bertalan által (a kecskeméti Városházba) tervezett király-sorozat nyomdokain haladva készítették el a díszterem üvegfestményeit (*Árpád vezér, Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, IV. Béla, Mátyás király*) a szabadkai Városházba (1908–12) is, amelyet szintén Jakab Dezső és Komor Marcell tervezett.

1. Körösfői-Kriesch Aladár – Róth Miksa: A marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzati mozaikja

2. Nagy Sándor – Róth Miksa: Mozaikdíszek a marosvásárhelyi Kultúrpalota főutca felőli homlokzata

A gödöllőiek ismerhették Ipolyi Arnold programjait, pl. Magyar Tudományos Akadémia díszterme számára készített tervezetét, s feltételezhetően követték Ipolyi *Magyar mitológiá*-jának szinkretikus szemléletét is, amikor a pogány magyar hitvilágot antik és középkori források felhasználásával idézték fel. Ezekből a forrásokból táplálkozott az osztrák kortársakéhoz hasonlítható szecessziós mitológizálásuk.

A Kultúrpalota díszítésének fő témakörei

A palotát díszítő művekben, három fő témacsoport különíthető el: az első az elbeszélő történeti festészet kedvelt toposzait, a második a népművészeti gyűjtéseken alapuló témákat folytatta, a harmadik nagy témakör a magyar mitológia és őstörténet megjelenítése volt, amely az előző kettő elemeiből építkezett. A hagyományos témák dekoratív feldolgozását a keletiség-tudat romantikus aranyfénye és a „nyugat” mítoszaival való egyenrangúságra utaló elemek, valamint az allegorikus, történeti és népművészeti motívumok állandó keverése jellemzi.

A Kultúrpalota egyik fő témakörének genezise az 1840-es évekig vezethető vissza, amikor megszületett az igény, hogy a magyar történelem és művészet jeles képviselőiről portrék, ezek együtteséből pedig nemzeti panteon szülessen. Ezt a hagyományt folytatta *Kallós Ede* (1866–1950) a főhomlokzatra helyezett, magyar írókat, költőket, zeneszerzőket megörökítő szoborportréival (*Kazinczy Ferenc, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond* stb.) és Róth Miksa a lépcsőház szecessziós díszű üvegfestményeinek középpontjába helyezett, fényképszerűen hú arcképekkel (*Petőfi Sándor, Jókai Mór, Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, Munkácsy Mihály, Kossuth Lajos*).

A magyar történelmi festészet ismert repertoárjából elsősorban az erdélyi történelemhez kapcsolódó témákat emelték ki. A főhomlokzaton a kapu fölött levő bronzreliefeken *Kallós Ede* többek közt a két *Bólyait* és *Aranka György* életének egy mozzanatát jelenítette meg. A kis zeneterem Róth Miksának tulajdonított *Bethlen Gábor kora* című üvegfestménye historizáló kompozíciók dekoratív átírata (v.ö. Madarász Viktor: *Bethlen Gábor tudósai körében*, 1873, Dósa Géza: u.a., 1870).

Körösfői-Kriesch Aladár a homlokzati mozaik (*A magyar kultúra apoteózis*) középpontjába Hungária allegóriáját helyezte. Ha összevetjük Hungáriáját Weber Henrik, Vidra Ferdinánd 1840-es években illetve 1844-ben festett nőalakjaival, látjuk, hogy Körösfői-Kriesch velük szemben a kiegyezéstől erősödő szent korona kultusz képviselőit követte. Azt a típust, amelyet például Deák-Ébner Lajos *Hungária* című festménye is képvisel: a nőalak trónuson ül fején a korona, kezében kard. Körösfői-Kriesch erőteljesen hangsúlyozta a korona szentségét, dicsfényvel is kiemelte.¹¹ Fénysugarak veszik körül Lotz Károly *Magyarország allegóriájá*-n (Országház fölépcsőháza, 1897) is a felemelt karú álló nőalakot, de a fény ott kompozicionális

3. Körösfői-Kriesch Aladár – Róth Miksa: Mozaikdíszek a marosvásárhelyi Kultúrpalota főhomlokzatán

szerepű is, míg Körösfői-Krieschnél elsősorban tartalmi. A Róth Miksa kivitelezte marosvásárhelyi mozaikhoz a szintén Róth nevéhez kötött budapesti Török Bankház homlokzati mozaikjának (1906) a tematikája áll a legközelebb. Középen ott is Hungária allegorikus figurája trónol, fején dicsfény veszi körül a koronát, sőt még egy dekoratív ív is, amelyből a háttérret beborító fénysugarak kiindulnak. A nőalakot két címertartó angyal veszi körül, kétoldalt történelmi és allegorikus figurák mozgalmassá menete látható.

A pesti és a marosvásárhelyi mű forrásai lehettek a korban rendkívül divatos kosztümös díszmenetek is, ahogyan a Monarchia népeit felsorakoztató bécsi díszmenetek is nagy hatást gyakoroltak az osztrák szecesszió népi inspirációkat befogadó mestereire. Ebbe a körbe tartozik Vágó Pál millenniumi történelmi díszmenet terve is, amely Hungária trónuson ülő figurájával kezdődik, s a nemzeti erényeket megtestesítő nőalakokkal, díszmagyarba és népművészeti ruhákba öltöztetett emberekkel folytatódik.¹²

Körösfői-Kriesch mozaikján, a *Magyar kultúra apoteózisá*-n a menetet alkotó figurák a múltat és a jelent egyaránt képviselik: kortársakat, történelmi figurákat, az erdélyi népet és a földöntúli szférát képviselő allegorikus alakokat kapcsolt laza csoportokba.¹³

A népművészeti tematika különböző módon az egész épület díszítésében jelen van. Megjelenik a kalotaszegi medence építészete, viselete a Körös-

fői-Kriesch Aladár tanítványai által festett freskókon, a Tükörterem Nagy Sándor tervezte kartonjain és a *Thoroczkai Wigand Ede* (1870–1945) rajzai nyomán készült üvegfestményeken. Nagy Sándor, a magyar és a nagy ismert mítoszok egyenrangúságának hirdetőjeként mozaikjait az antikvitásból, a reneszánszból és a népművészetből szabadon merített elemekből komponálta, Nagy Sándor a Tükörterem üvegfestményein a magyar balladatémákat a szecesszió ismert motívumaihoz kapcsolva dolgozta fel. *Budai Ilona*, *Szép Salamon Sára*, *Kádár Kata*, *Júlia szép leány* című balladákra készült triptichonjain a történet egy-egy jellegzetes mozzanatát emelte ki. A kartonok elbeszélő jellege, a részletek finom rajza ellenére a sík érvényre juttatásával, az ólom kontúrja által körbezárt egységes színpoltokkal, az erős fénytel telített színek kihasználásával Nagy Sándor harmonikus összhangot teremtett a narratívítás és a dekoratívítás között. A balladák közül a nemzetközi szecesszió jól ismert képtípusaival analóg témákat választott ki szerencsés kézzel. A vízbe fulladt *Kádár Kata* megfogalmazásában „magyar Oféliává” (Paul Constantin) vált. *Kádár Kata* a szecesszió kedvelt vízi lényeihez, így a skót üvegfestő W. G. Morton *Vízitündér*-éhez is hasonlítható módon lebeg hosszú haja szövvényében a halak és sások között. A szerelem és a halál egységét sugalló szimbolista kompozíciókhoz hasonlóan fogalmazta meg a szerelmesek túlvilági életét, sajátos népmesei hangulattal is gazdagítva a témát. Az elbukott, a sátán kezébe jutott *Szép Salamon Sára* szintén kedvelt korabeli toposz felhasználásával készült. A részletekben, a ruhák díszsein számtalan népművészeti motívum bukkan fel, a Júlia szép leány kompozíciójának háttérében sátor tetős erdélyi templomot látunk. Az erdélyi Korond, Udvarhely és Csíkszereda környékén gyűjtött népművészeti motívumokat is a szecesszió kedvelt virágornamenseivel megegyezőn használta.¹⁴ A *Szép Salamon Sára* tulipános bekecset hordó lovasa mellé helyezett sárgálló napraforgók nemcsak a hazai kertek, hanem az aesthetic style kedvelt virágai is voltak. A színvilág, a virágszimbolika a történetet, az események hangulatát tükrözi.

Nagy Sándor szintetikus művén a ballada súlypontjait, mélyebb rétegekbe vezető szimbolikáját ragadta meg. Utalt a balladák kozmikus tartalmaira, a régi és az új hitvilág találkozására is. A szarva között a napot és a holdat tartó, oldalán két gyertyával látható fehér bárány képe magába rejti a keresztény szimbolikát, s az eredetmondára, illetve a nőt rabló sámán történetére is visszautal.

Más módon, a székely falvak mindennapi életéből, és a székely faépítészet jellegzetes elemeiből, díszítő formáiból kiindulva alkotta meg *Thoroczkai Wigand* és *Muhits Sándor* (1882–1956) a szintén a Tükörteremben lévő üvegfestményeken a legendás múlt helyszíneit, *Réka asszon sátoros palotájá-t*, *Csaba böcsejé-t*, *Réka asszon sírjá-t*. A népművészet ilyen használata mögött a székely-hun azonosság hitvallása rejlett. Erre épített a *Táltosok* és a *Mesemondás* című freskóin Körösfői-Kriesch is. A freskókban azt a pogány romantikát érezzük, amely az irodalomban Jókai *Bálványos-*

4. Körösfői-Kriesch Aladár: Vázlat a Székely népmese című freskóhoz

5. Körösfői-Kriesch Aladár: Székely népmese

vár-ának megjelenésétől (1882) kezdve folyamatosan jelen volt, s a század elején Herczeg Ferenc *Pogányok* (1902), Gárdonyi Géza *Láthatatlan ember* című regényében (1902) élte reneszánszát. A téma Ady Endre, Juhász Gyula költeményeiben és Kosztolányi Dezső *Magyar versek* ciklusában is megfogalmazódott.¹⁵

Ezzel már át is léptünk a harmadik témakörhöz, a magyar őstörténet és mitológia képi megjelenítéséhez. A *Székely táltosok* című freskón a pogány pap varázslatot végez, talán jövendöl, papok és papnők veszik körül, akiknek fantasztikus öltözéke néprajzi és történeti tanulmányok hatását mutatja. Körösfői-Kriesch, elődeihez hasonlóan, ázsiai öltözetekből és a népviseletből alkotta meg a pogány magyarok viseletét. A *Székely népmese* című freskón látható zeneszerszám vázlatán Reguly Antal neve olvasható. Fejlesztő-tanulmányok és sámándob rajza is megtalálható néprajzi kutatásokra utaló vázlatok között.¹⁶ Hoppál Mihálynak köszönhetően néhány részlet forrása azonosítható: sámán dobokat tartanak a bal oldali gyermekfigurák, a sámánok ruháin bronztükrök láthatók. A jobboldali térdelő figura fejdíszé altáji típusú sámánöltözetekhez áll közel. A háttérben lévő áldozati fán lókoponyák vannak. Az előtérben ülő idős parasztfigura kanteléhez hasonló zeneszerszámon játszik.¹⁷

Körösfői-Kriesch és Nagy Sándor történelemszemlélete elsősorban a Jókai-Feszty féle vonulat folytatásának tekinthető.¹⁸ A *Székely táltosok* freskó részletei azt mutatják, hogy Körösfői-Krieschre hatást gyakorolt Feszty Árpádnak *A magyarok bejövetele* című körképe.¹⁹ A táltostól kissé balra álló, kitárt karú nőalakhoz több vázlatot is rajzolt.²⁰ A mellette álló férfi mozdulata is közvetlenül Feszty körképének központi jelenetét idézi emlékezetbe, amelyen imádkozó főpap vagy inkább papnő felé tart a fehér lovat áldozatra vezető vitéz.²¹ A ruhaúj kialakítása Fesztynél, Szent-Istváni Gyula *Fehér ló áldozás* című illusztrációján és Körösfői-Krieschnél is megegyezik.²² Az említett nőalak Körösfői-Kriesch freskójához hasonló módon egy feltehetően Feszty körképét utánzó élőképen is feltűnt 1913-ban, melyet a Margitszigeten rendeztek (*Ősmagyar ünnep a Margit-szigeten*). A ruha is majdnem ugyanaz, és itt is népművészeti viseletbe öltözött figurák vették körül a papnőt.²³ Körösfői-Kriesch freskóján a merev szemekkel néző, különös fejdísz viselő fedetlen mellű papnő a Krétán talált kígyós istennő vagy papnő szobrocskákra is emlékeztet. Öltözéke a knosz-szoszi papnők fodros, sakkablakockás szoknyáját, kötényét, idézi. Kriesch itáliai és görögországi utazásai során vagy a korabeli szaklapokból megismerhette az 1900-tól itt folyó ásatások által feltárt emlékeket, s a korábban említett szinkrétikus szemlélet alapján felhasználta a magyar múlt rekonstruálására.²⁴ A módszerben Ipolyi *Magyar mythológiá*-jának szemléletére ismerhetünk, aki ókori papnők, istennők példájára képzelte el a magyar jós- és papnőket.²⁵

Körösfői-Kriesch freskóját rendkívül érdekessé teszi ez a különböző kultúrákat, évszázadokat összemosó időjáték, amely azon alapult, hogy a szé-

6. Körösfői-Kriesch Aladár: Vázlat a Székely táltosok című freskóhoz

7. Körösfői-Kriesch Aladár: Székely táltosok

kelyek életében, művészetében évezredes archaikus elemek őrződtek meg, amelyek értékét a nagy kultúrákéhoz hasonlították. A megjelenítés módja is a pontosan meg nem határozott múltba való transzponálást, a mesévé, legendává stilizálást szolgálja a Feszty körképet és a millenniumra készült művek többségét átható harcias-győzelmes történelemidézéssel szemben.

A romantikus historizmus Körösfői-Kriesch freskóihoz hasonlítható dekoratív megújítására és népművészeti inspirációval való gazdagítására különösen a finn, az orosz és a svéd korabeli művészetben találunk példákat: Axeli Gallén-Kallela freskóiban, Nyikolaj Roerich és Ivan Bilibin festményein és illusztrációiban. A feldolgozás grafikus jellege rokon az ősi hitvilágot reneszánsz minták nyomán felidéző svéd művész, Carl Larsson *Aldozat a téli napfordulón* című olajfestményével is (1914–15).

Az ornamentika is különböző forrásból származó motívumok egyéni összeolvasztásából született. Az előcsarnokban ismétlődő, a kutakat és a freskókat körülvevő dekoratív motívumok tervei nagy változatosságot és eredetiséget mutatnak, mégis elképzelhető, hogy Körösfői-Kriesch Aladárt a motívumválasztásban a marosvásárhelyi vártemplom (egykori ferences, ma református templom) nyugati kapujának leveles, fürtös szőlőágakból kialakított fejezetdíszje is befolyásolta. Korábbi műveihez hasonlóan,²⁶ ravennai előképei is lehettek: a Galla Placidia mauzóleum négy fülkéjének szőlőlevelekből és szőlőfürtökből kialakított szegélydíszje, s a ravennai Teodórus érsek szarkofágján és Maximianus elefántcsont trónján látható edényből kinövő szőlőindák. A gödöllőiek egyik példaképe, Walter Crane is használta ezt a motívumot a Stamford-Hill-i templom üvegablakán. Frederick Leighton londoni házának Arab termét díszítő frízein is látható ez a motívum, de Crane szorososan követte előképeit.

Körösfői-Krieschre feltételezhetően a középkori és a népi szőlőinda motívumok egyaránt hatottak.²⁷ A keretező díszhez készült vázlatok a történeti előképeknek tekinthető motívumok szabad, invenciózus felhasználásáról tanszkodnak.²⁸ A homlokzati mozaik stilizált virágdíszéhez és a belső díszítő frízhez készült motívumvariációk gazdagsága összefügg a virág új művészet-szimbólumként való értelmezésével, amely első közös monumentális, a Nemzeti Szalonba készült üvegfestményük témája volt.²⁹

Az épület külső és belső díszítésének leírása

A Kultúrpalotára kiírt pályázatot Komor és Jakab eredetileg egy kétemeletes épület-tervvel nyerte meg, csak később, Bernády határozott kívánságára alakították át háromemeletessé.³⁰ 1911-től indult meg az építkezés, a nagyobb volumenű külső és belső díszítést csak később határozták el.³¹ 1913 június 24-én volt a palota hivatalos, jegyzőkönyv szerinti átvétele.³²

Az épület gazdag szobor- és mozaikdíszje ellenére is nyugodt összhatású. A síma és díszített felületek arányosan oszlanak el. Az ablakokat és a riza-

8. Körösfői-Kriesch Aladár: Vázlat a Székely táltosok című freskóhoz

lit-lezárások sarkain kialakított erkélyeket mértéktartóan gazdagították az erdélyi népművészetből vett ornamensekkel. A síma homlokzat mozaikdíszes felületei vertikális elrendezésűek, nyugodt ritmusúak. A tetőt kék, vörös és fehér mázas cserép fedi, amelyet a Zsolnay gyár készített. Geometrikus elemekből épül fel az üvegből készült függő előtetővel és florális díszű vasráccsal ellátott főbejárat. Az ajtó melletti síma pilléreket sárgaréz szegélyes fekete márvány burkolat borítja. A bejáratú ajtók felső részét Tiffany üveglablakok díszítik, amelyek csupán belülről érvényesülnek.³³

A főhomlokzaton ívsoros záródású, fekvő téglalap alakú mezőben látható Körösfői-Kriesch Aladár *A magyar kultúra apoteózisa (Hódolat Hungária előtt)* elnevezésű mozaikja, amelyet a többi mozaikkal együtt Róth Miksa műhelye kivitelezett. A központi figura két oldalán sisakos, vértes, Franz von Stuck és Gustav Klimt Pallasz Athéné figuráit emlékeztető, de angyalszárnyú figurák állnak, mögöttük zászlók vehető ki. A címerpajzsos angyalok közül a bal oldali Marosvásárhely címerét, a jobb oldali Mátyás király címerét tartja a kezében. A háttérben bal oldalt a Városháza tömbje, jobb oldalt a vártemplom vehető ki. A Hungária felirat a trónus alján olvasható.

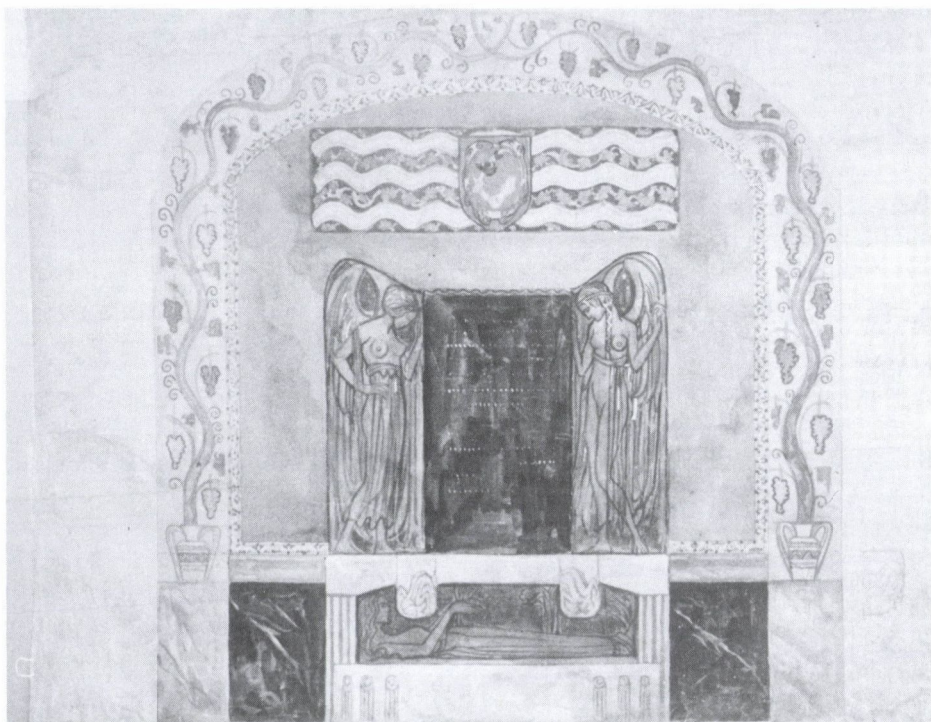
A központi figura felé vonuló menet élén az erdélyi fejedelemség virágkorára utaló férfi és nőalak áll, feltételezhetően Bethlen Gábor és Brandenburi Katalin. A mögöttük négy-négy erősen stilizált népművészeti, történeti illetve kortárs öltözékben megörökített figura személyét nem tudjuk meghatározni. Az arany mozaik, a figurák szimmetrikus elrendezése ünnepélyes hangulatot kelt.

A figurális mozaik két oldalán és félköríves záródású ablaksorában három-három mozaikon cserépből kinövő, erősen stilizált virágmotívum látható. A főhomlokzaton elhelyezett szobrok és reliefek kőből illetve bronzból készültek. Az első emeleten lévő Tükörterem négy, rézdomborítású félkupolákkal díszített íves ablakának mellvédjein, a négyes kapu felett látható Kallós négy bronzreliefje, a már említettekén kívül: *A két Bólyai, Aranka György, Szent Erzsébet legendája, és Erkel Bánk bánja*. (Kivitelezte Haraszti és társa.)

A Kultúrpalota főtca felé néző homlokzatának díszei a két hangversenyteremre utalnak: a Nagy Sándor tervezte mozaikok a zene témát variálják. A felső szint félköríves záródású ablaksorát két oldalt egy-egy az ablakok arányát követő mozaik zárja le. Ez utóbbiak az ének és a zene allegóriái: hangsúlyos vonaljátékkal kialakított aktok, hosszú, dekoratívan lebegő szalagdíszes hajfonatokkal. A baloldali alak irattekercset tart a kezében, a másik hegedűt.³⁴ Az ablaksor közepén lévő mozaikon Nagy Sándor jellegzetes, a népművészeti motívumot szinte felismerhetetlenné stilizáló ornamenseit látjuk és három zenélő, táncoló gyermeket, puttót.³⁵ A homlozati rizalit mélyített mezejében két oldalt kapott helyet Nagy Sándor két fuvolás leányfigurája (Euterpé), alattuk a város és Mátyás király címerével. Az ablak alatti középkép zenélő kislányt ábrázol, a földön ülve, stilizált erdélyi népművészeti viseletben.

Míg a homlokzat összhatása nyugodt, rusztikus részletei ellenére a geometrikus alapformákat érvényre juttató, a belépőt gazdag díszítettségű, rendkívül színes belső tér fogadja. A hall oszlopait és féloszlopait fekete svéd gránit burkolat fedi, kalapált rézből készült kompozit oszlopfőkkel, rozettákkal, a sarkokon madárcsőrre emlékeztető díszítménnyel. Az előcsarnok két hajós, a boltmezőket Körösfői-Kriesch Aladár stilizált virágokból kialakított falfestése borítja.³⁶ A díszítés több sávban futó színes hullámvonalakból és változatos formájú és színű virágdíszekből, köztük lila íriszekből áll. Az összhatást a zöld és az arany szín uralja. A pillérekre lefutó boltíveken kanyargó indákkal körbefogott virágdísz látható, a homlozati mozaikhoz hasonló.³⁷ A szecessziós naturalizmust és összefoglaló stilizálást egyesítő mennyezetfestés rendkívüli dekoratív Körösfői-Kriesch legmonumentálisabb, legegységesebb összhatású művei közé tartozik.

A bejárattól jobbra és balra egy-egy sötét és vörös márványból készült díszkutat helyeztek el, élükkel lefelé fordított háromszöget formáló márvány oszlopfőkkel. Felettük a *Sidló Ferenc* (1882–1953) által kivitelezett, egymással szemben elhelyezett bronz reliefeken két angyalfigura látható,

9. Kőrösfői-Kriesch Aladár: A földszinti előcsarnok falikútjának vázlata

a szárnyaik között lévő mandula-mandorla alakú közben csillagokkal. Láruk alatt Kőrösfői-Kriesch fennmaradt vázlata szerint, akár egy síremléken, fekvő emberi figura is volt.³⁸ A reliefek közti falfelületen baloldalt a városcímer, jobb oldalon az osztrák–magyar címer volt látható. A kutakat boltívek veszik körül, indás leveles, szőlőfürtös motívummal. Az inda görögös vázából nő ki és fut körbe. Ugyanez a minta keretezi a földszinti előcsarnok freskóit.

Az 1913-as Magyar Iparművészet bemutatta az *I. Ferenc József koronázása* című bronzreliefet, mely a visszaemlékezők szerint az előcsarnokban volt 1921-es eltávolításáig.³⁹ A kompozíció középpontjában bal oldalt, oltár előtt térdel az uralkodó, vállán a kornázási paláستal.⁴⁰ Két oldalt, szigorú vertikális rendben felsorakoztatva a szertartásban részt vevők láthatók, portrészerűen megmintázva. A reliefet Kőrösfői-Kriesch terve után szintén Sidló Ferenc mintázta, a zománcdíszítést Hibján Samu, az aranyozást Vandrák László készítette. A monumentális plasztikában szokatlan volt ezeknek a technikáknak a felhasználása. Sidló Ferenc leírása szerint: „...a bronz... harmóniában csendül össze a diszkréten alkalmazott túzi aranyozással s a kosztümök ornamenseinek színes zománc motívumaival.”⁴¹ Több

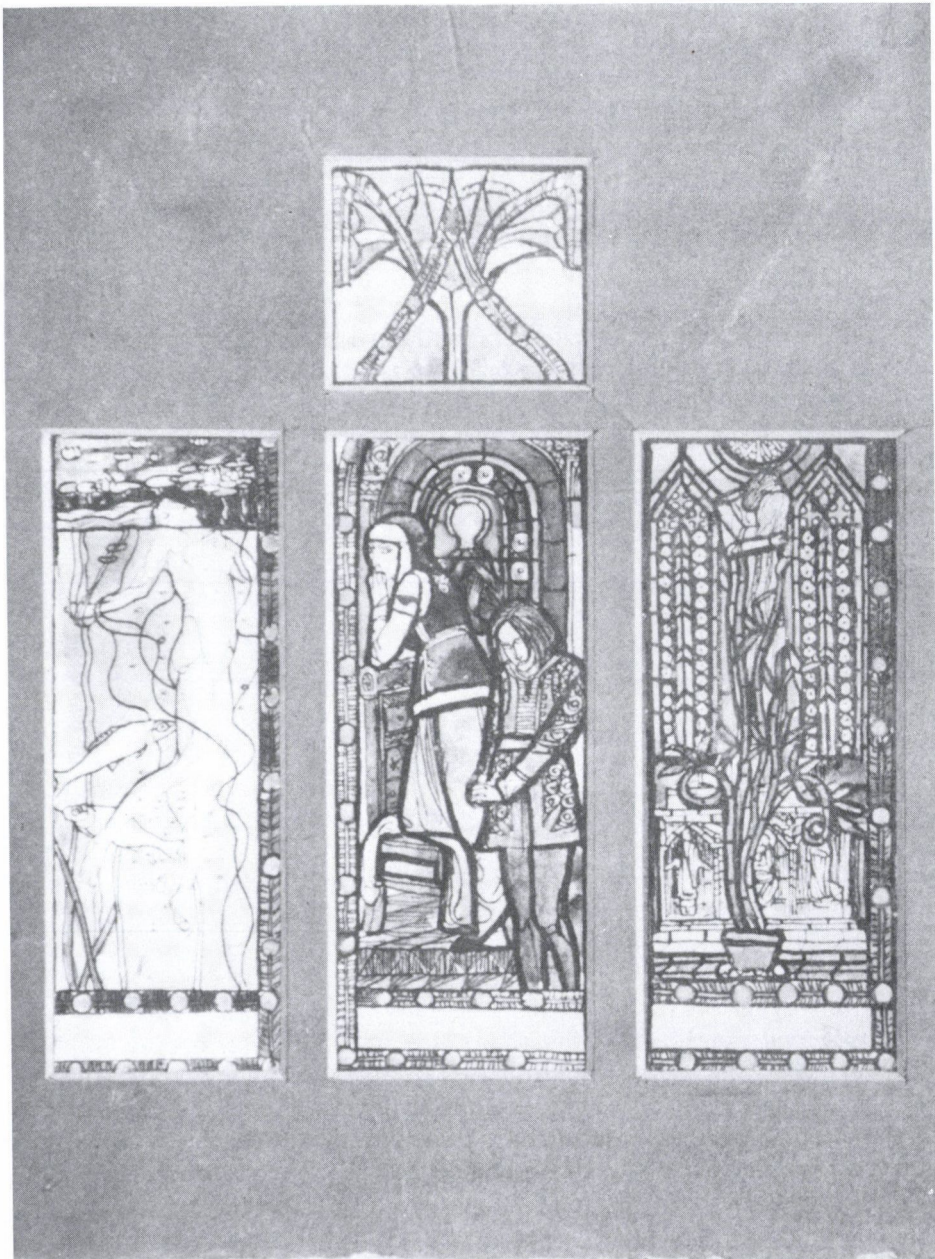
terv is fennmaradt, köztük a koronázási palást hű rajza, mely historizáló pontosságú felfogását tekintve alig tér el Székely Bertalan palást-tanulmányától.⁴²

A marosvásárhelyi *Kultúrpalota* csak egy volt a koronázás megünneplése alkalmával készült épületek sorában.⁴³ Az éleződő nemzetiségi ellentétek felerősítették a monarchikus hűség gondolatát, melynek kifejezése erősen érzékelhető a korábban említett szabadkai Városháza üvegfestményeinek programjában, ahol a magyar királyok, Ferenc József és Mária Terézia egy-egy címertartó apróddal körülvett egészalakos portréja látható a díszterem négyes osztatú üvegfestményén.⁴⁴

Az előcsarnok bejáratnál szembeni falán lévő két freskót, a *Székely táltosok*-at és a *Székely népmesé*-t Körösfői-Kriesch 1912 és 1913 között festette.⁴⁵ A jobb oldalon lévő *Táltosok* központi figurája ismeretlen szertartást végez: hét, körbe helyezett, egyforma madárbábúval varázsol vagy jósol. Körülötte a szertartást segítő papnő, egy idős varázsló, valamint a szertartást figyelő felnőttek és gyermekek alkotnak kört. A táltos előtt díszes, fonatos fejdíszet viselő férfialak és egy hozzá símuló meztelen gyermek térdel. Mögötte keleties öltözékben ősz szakállú ember fekszik a földön, jobb könyökére támaszkodva. Mögötte egy hímezett bekecses fiatalember fékez meg egy lobogó sörényű, feltételezhetően áldozatra szánt fehér lovat. A bal oldalon két gyermek áll, az egyik busóviselőre emlékeztető öltözetben, a másik meztelen, mindketten sámándobot tartanak. Szinte minden szereplő fejedőt hord, tollakkal, szalagokkal díszeset. A papnő mögött a háttérben áldozati fa látható. A fán lévő lókoponyákhoz Kriesch több vázlatot is készített.⁴⁶ A háttérrel dekoratíván kirajzolt felhős ég és kopár hegy alkotja.

A *Székely népmese* című baloldali falképen ligetes tájban, csendes áhítatba merült társaság mesét hallgat. A mesemondást profilból ábrázolt, világítóan világoskék ruhás, átszellemült arcú ülő nőalak testesíti meg, aki kiemelkedik az őt körülvevők közül.⁴⁷ A tőle jobbra magányos fához támaszkodó alak modellje Bernády második felesége, Madarász Erzsébet, a mellette álló mezítlábas kislány örökbe fogadott gyermekük. A mese megtettesítőjével szemben, múzsákkal körülvéve, Ugron Gábor, Maros-Torda vármegye főszolgabírója áll és két, háttal álló angyal. A mesemondó mögött, a bal oldalon két nőalak látható, az egyik alszik, a másik, markáns arcú nő felfelé néz. A központi figurától átlósan balra és előre haladva a kantelén játszó öreg parasztot, gazdagon hímezett öltözékben, a festő Vida Károly törvényhatósági tagról, Bernády barátjáról mintázta.⁴⁸ Előtte kutyá áll. Balra az előtérben gyermekét szoptató anya látható. A bal oldal középterét és háttérét körben felállított áhítatos kalotaszegi ruhás csoport alkotja.

A freskó dekoratív, ikonográfiaja érdekes, az ősi szertartások misztikumát és a mesehangulatot azonban nem közvetíti. Az összkép színes, mozgalmal, jóllehet a figurák síkszerűek, stilizáltak. Néhány a freskóhoz ké-

10. Nagy Sándor: Vázlat a kádár Kata című üvegfestményhez

szült vázlatrajzzal szemben, melyeken a vonal lendülete összefogja őket, a kész freskón az egyes csoportok szervesen kapcsolódnak egymáshoz, mozdulataik merevek.⁴⁹ Ennek oka talán abban kereshető, hogy Körösfői-Kriesch a freskó festésekor színfoltokból és nem erősen grafikus jellegű stílusának erősségéből, a vonalból indult ki.⁵⁰

Körösfői-Kriesch szikáran vonalas, színes rajz hatását keltő falképstílusában dolgoztak tanítványai, Ortner Ferenc és Gábor Nándor is a hall jobb és bal oldali szárnyának felső falrészletein. A székely témákat, balladákat, népeletről vett és történelmi jeleneteket (a juhász és báránya története, sátoros ünnep, Varga Katalin elfogatása, II. Rákóczi Ferenc) ellapított, kontúros, kompozíciókon dolgozták fel. A figurák legtöbbször sújtásos kalotaszegi ruhákba öltöztek, s a háttérben fel-feltűnik a jellegzetes négyfiatornyos erdélyi templom.

A Gödöllői Városi Múzeumban lévő vázlatanyag azonosítása során felmerült, hogy Körösfői-Kriesch Aladár esetleg az eddig is neki tulajdonított faldíszeken és freskókon túl, az előcsarnok több díszítő részletét is megtervezte. Vázlatai a főbejárat fölötti Tiffany üvegekből összeállított ablakokhoz, az előcsarnokban lévő pillérekhez, valamint a csillárokhoz vagy azért készültek, hogy saját munkáit a már elkészült díszítésekhez hangolja, vagy, de erre nincs további dokumentum, eleve az ő irányítása alatt készültek.⁵¹

Az előcsarnokból nyílik a népművészeti motívumokkal díszített hangversenytér. Az emeletre vezető két lépcsőház, az előterek, az első emeleti kisterem és folyosó falait és berendezését, Bernády leírása szerint, Falus Elek és Péter János készítette.⁵² A falfestés sablonnal készült mintáit népművészeti motívumok és virágdíszes reneszánsz kazettás mennyezetek ihlették. Az apró virágos, sablonnal festett faldísz valószínűleg a gödöllői művésztelephez egy időben csatlakozni vágyó Falus Elek tervezte, mind faliszőnyegeihez, mind a Nyugat könyvtár számára készített „virágos” könyvcímlapjaihoz közel állnak.

A lépcsőházak fő díszei Róth Miksa geometrikus szerkezetű mintákból kialakított üvegfestményei, kiemelkedő magyar művészek és *Kossuth Lajos* portréjával. A jobb oldali lépcsőház első emeletén *Liszt Ferenc*, a másodikon *Erkel Ferenc*, a harmadikon *Munkácsy Mihály* arcképével találkozunk. A bal oldali lépcsőházban az első emeleten *Jókai Mór*, a másodikon *Kossuth Lajos*, a harmadikon *Petőfi Sándor* arcképe látható. A középső több osztatú, portrés ablakokkal szemben a két-két oldalablak középdíszé mindenütt egy-egy stilizált líra.

A Tükörterem a palota első emeletén, a főhomlokzat mentén fekszik, téglalap alakú, bútorai is eredetiek. A hosszúkás terem két rövidebb falát hármassal osztású, tömött virágmintákból kialakított kerettel körbevett tükrök borítják, fölöttük Pólya Tibor ügyetlen, falusi jeleneteket ábrázoló, az üvegfestmények stilizáló formálásától bántóan elütő naturalista festményeivel. A színes falak, a gazdagon díszített oszlopok, a csillárok, és min-

denekelőtt a csak az üvegfestményeken át bejutó fény bensőségesse, titokzatos hangulatúvá, már-már „keletiesen” színessé teszi a teret. A homlokzati oldalt Róth Miksa különböző méretű, egyedülálló vagy hármásával összefogott üveglak-csoportjai alkotják. Az üvegfestmények Nagy Sándor finom rajzú, de az üvegfestészet kívánalmaihoz igazodó kartonjai nyomán és Thoroczkai Wigand Ede tollrajzainak a felhasználásával készültek, amelyekből Muhits Sándor készített előkészítő kartonokat.⁵³

A terem két szélén Thoroczkai Wigand Ede, a közepén Nagy Sándor kompozíciói láthatók.⁵⁴ Thoroczkai Wigand Ede és Muhits Sándor első kompozíciója, a *Hajdanába réges-régön* (a címet többféle írásmódban ismerjük), jellegzetes erdélyi életképet, fát húzó bivalyokat ábrázol. A nagyúr kapuja és a Réka asszon sátoros kertje című kompozíciók középpontját alkotó épületek a középkori elemeket őrző székely házépítést részleteiben is követik: „Sátorosház ereszajján rozmalintos kerte marttyán királasszon álmát szötte’ messzű látó nagy üdőbe” – írta Thoroczkai Wigand a kiinduló rajzokat tartalmazó kötetében.⁵⁵

A terem másik végében láthatók a *Csaba bölcseje* és *Réka asszon kopjafája* feliratú kompozíciók. Muhits Thoroczkai tollrajzait monumentális hatású üvegfestményekké alakította, miközben elsősorban tájképi elemekkel gazdagította a fekete-fehér ellentétére épülő rajzokat. Hú maradt Thoroczkai Wigand épületet és kertet organikus egységben látó szemléletéhez, amelyet a sátorosház típusáról szólva írásaiban kifejtett. Muhits Thoroczkai Wigandnál részletezőbben írta le a *Csaba bölcseje* című kompozíció enteriőrjét. Jobb oldalon a kemence mellett nőalak ül a mindennapi élet kellékei, felakasztott kancsók, a gerendáról lógó olajmécses és a díszesen faragott motolla között. Csak az ablakon beáramló csillagözön utal a gyermek kiválasztottságára. *Réka asszon kopjafája* című kompozíció hegyi tájon, csillagos ég előtt felmagasodó, gazdagon faragott székely sírfát ábrázol. A szimmetrikusan elhelyezett kisebb ablakokon, a *Sátorpalota*, a *Perosztó szék* és a *Réka asszon deckás ablaka* címűeken is a székely házak, bútorok és enteriőr-részletek a kompozíció kiindulópontjai.

Míg Thoroczkai Wigand üvegfestményei szokványos ablakokat díszítenek, Nagy Sándoréi a zárt erkélyek íves felületeire kerültek. Nagy Sándor az első triptichonon *Budai Ilona* történetét, a gyermekeit elhagyó asszony cselekedeteit és az abból kibomló drámát színesen, virágözönbe fogva ábrázolta. A merev geometrikus mintázatú ruhába öltöztetett anya elfordulását gyermekeitől, majd hiábavaló bocsánatkérését a nőalak különböző elhelyezésével (profilból, majd kissé vissza tekintve, végül, gyermekei felé fordulva) érzékeltette. Az egyes kompozíciókban a középre helyezett virágok hideg (lila) és meleg (sárga) színeivel is a szereplőket jellemzi.

A *Szép Salamon Sára* triptichon első képrészletén a lovas férfi ruházattal és házával gazdagon írta le a festő. A ház faragott mellvédes, oszlopos tornácós épület, mellette egy székelykapu részlete is látható. A második mozgalmas képrészletben a Salamon Sárát elragadó ördög és asszony ket-

tőst leveles ágak veszik körül. A jelenetet háttérben nyugalmas tájkép látható. A harmadik részletben a fejjel lefelé fekvő halott asszony haja élőlényként tekeredik, hatalmas virág és a lova van mellette. A háttér a vöröses éggel, a sötéten benyúló faágakkal jellegzetesen szecessziós színvilágú táj. A három képrészlet három napszakban játszódik.

A *Kádár Kata* című kompozíció első képrészletén anya és fia párbeszédének háttérben üvegfestményt, az előtérben gazdagon faragott, tulipándíszes térdeplőt látunk. A másodikon képen bomlik ki a tragédia; a vízben lebegő halott Kádár Kata feje mellett, melyet szinte elmetsz az ólomcsík vízszintese, tavirózsák úsznak. A harmadik táblán, a lelkek virágéletének, halál utáni egybefonódásának ábrázolásában a palingenetikus (az újjászületés témakörébe tartozó) mítoszok és a népmesék egyik létformából a másikba átváltozó hősei jelennek meg a szecessziós virágszimbolika nyelvén. A feltámadt szerelmesek körül az oltáron álló cserépből kinövő virágok rózsakoszorúvá válnak, az alakokat a gyertyák vörös csíkká meghosszabított lángja is körülöleli.

A *Júlia szép leány* triptichon nyitóképe virágleány; a hatalmas kék búzavirágon térdelő nőalak a teret függönyként lezáró kék ég és élénk sárga búzakaralások előtt jelenik meg. Júlia hímezett vállú inget hord, hosszú haja fonatokba fésült, jobb karján búzavirágokból és pipacsokból font koszorú van. A középső ablakon felhőkön ereszkedik le a körmotívummal keretezett bárány. A jobboldali ablakon stilizált felhőhullámokon három, preraffaelita reminiscenciákat keltő angyalt látunk, olyan motívumot, amely a festő későbbi pesterzsébeti freskóin is visszatér.

Az elsősorban a kontúrra építő Thoroczkai – Muhits ablakokkal szemben Nagy Sándor kihasználta a belső festés (Schwartzlot) nyújtotta lehetőséget, az arcok, a kezek mindenütt finoman kirajzoltak. Az ablakok felső szintjén mindenütt maszkot idéző ornamentika látható.

Nem mindennapi színélményt nyújt a Kisterem üvegfestmény-együttese sem: a Kultúrpalota mozaikjait és üvegfestményeit kivitelező Róth Miksának saját tervezésű kompozíciói láthatók itt: a négy képrészből összetevődő *Bethlen Gábor kora*, az *Egyházi zene* és a *Világi zene* kompozíciója. A terem jobb és bal oldali végén lévő üvegfestményeken a legkülönbözőbb tudományok nevei jelzik a palota közművelő szándékait (a jobb oldalin: számtan, mértan, történelem, földrajz a felirat, a bal oldalin: bölcsészet, költészet, természettan, természetrajz).⁵⁶

A marosvásárhelyi *Kultúrpalota* együttese a magyar nemzeti romantika eszményeinek, kedvelt témaköreinek késői visszhangja, melyet elsősorban Körösfői-Kriesch és Nagy Sándor etikai tradicionalizmusa, ruskinizmusa tartott életben. Belefoglalták utópikus hitüket a szép kultusza által megreformált, a társadalom válaszfalait leromboló művészetben, és mindazt a lelki és szellemi tartalmat, amit a kalotaszegi medence művészete jelentett számukra. Csúcspontja a hazai hagyományt és a szecessziós dekorativitást ötvöző, nem csupán népművészeti motívumokon alapuló, hanem monumentális figurális művek létrehozását célzó magyaros stílus keresé-

seknek, összművészeti mű létrehozását kitűző törekvéseiknek. A romantikus-historizmus történelmi témáit és szinkretikus mítoszábrázolását a gödöllői mesterek és a velük egy szellemben dolgozó művészek a szecesszió és a szimbolizmus mesehangulatával, a történelem legendává, mítosszá szublimált időtlen szemléletével ötvözték, Erdélybe helyezve az irodalomban is meg-megújuló⁵⁷ nosztalgikus aranykor-kép színterét.

JEGYZETEK

- ¹ Bernády György polgármester a *Városháza* és *Kultúrpalota* mellé még egy harmadik épületet, egy vigadót vagy színházat is tervezett a térre, amelyet szintén a Komor-Jakab építészpáros készített volna, s ezzel „az egyetlen, egy művész kezéből, egységesen megkomponált szecessziós tér lett volna” – írta a Kultúrpalotáról a Maros Megyei Állami Levéltár, az Építkezési Napló anyagán és Bernády amerikai úti naplóján alapuló esszéjében Marosi Barna. MAROSI Barna: „Épült dr. Bernády György polgármestersége idejében” (Marosvásárhely a századfordulón). In: A megbolygatott világ. Riportok. Bukarest, 1974, Kritérion, 32.; A Kultúrpalotáról írt vezetők közül a legrészletesebb: Traian DUȘA: A Țirgu Mureș-i Kultúrpalota. București, 1970
- ² Bernády György tervét Apponyi Albert, Zichy János gróf, Jankovits Béla támogatta. KISS Pál: Marosvásárhely története. Marosvásárhely, 1942, 141.
- ³ BERNÁDY György dr.: A Marosvásárhelyi Közművelődési Ház. Magyar Iparművészet 1913, 397.
- ⁴ BERNÁDY i. m. 396.
- ⁵ Bernády 1896-tól a szabadkőműves páholy tagja, majd a Bethlen Gábor páholy nagymestere volt. BERNÁDY i. m. 395. A korszak politikai életéről: MERÉNYI László: Boldog békeidők ... Magyarország 1900–1914. Bp. 1978.
- ⁶ ADY Endre: A magyarság háza. Nyugat, 1915. aug. 925–926.
- ⁷ Dénes Jenő írta, hogy közös megbeszélések eredménye volt például a földszinti freskók témája. DÉNES Jenő: Körösfői-Kriesch Aladár. Bp. 1939. 97.
- ⁸ Körösfői-Kriesch Aladár november hónaphoz készült naptárarajzán, a keresztény megbocsátásra hivatkozva, erdélyi falu és udvarház háttére előtt kezét fogó figurákkal, a társadalmi osztályok megbékélését hirdeti. Művészet, 1905. 19.
- ⁹ KRIESCH Aladár: Hitvallásunk. Művészi Ipar, 1905. 1. évf. 1. sz. (szeptember 15), 7.
- ¹⁰ NAGY Sándor: A nép háza. Népmívelés, 1908. 203–209.
- ¹¹ A szent korona kiegyezés óta erősödő kultuszához való csatlakozást valószínűleg nem befolyásolták pártpolitikai szempontok. Inkább már egy elfogadott, a nemzeti jegyeket hangsúlyozó téma követéséről lehetett szó. A Szent István és szent korona kultuszáról ld. SINKÓ Katalin: A valóság története avagy a történelem valósága. A millennium-ünnep historizmusa. In: Lélek és forma. Magyar művészet 1896–1914. Katalógus. Bp. 1986.12.
- ¹² Vágó Pál előtt Makart bécsi felvonuláshoz hasonló nagyszabású felvonulás terve lebegett. GERŐ Ödön: Vágó Pál. KMT Évk. 1929. 78. K. I.: Az eleven történelem. Vágó Pál terve a millenniumra. Új Idők, 1895/1. 412–413. ld. még SINKÓ i. m. 15.
- ¹³ Traian Dusa szerint a város történetének egy-egy mozzanatát ábrázolja, különböző társadalmi rétegeket és az itt élő nemzetiségeket. DUSA: i. m. 24.
- ¹⁴ Marosi Barna említi a népművészeti motívumok lelőhelyeit. MAROSI i. m. 29.
- ¹⁵ KOMLÓS Aladár: A nemzeti művészet nyomában. Tegnap és ma. Bp. 1956; Utószó Jókai Mór: Bálványosvár című regényéhez. Bp. 254.
- ¹⁶ Körösfői-Kriesch Aladár: *Hangszertanulmány*, cer. p. 197×197 mm, Felirat: „Reguly A”, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.33. *Fejkötő tanulmány*, cer. p. 273×189 mm, j.n. Szöveg: „Fejkötő. Reguly Antal

- gyűjtése”, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 91.40. *Sámándob* cer. p. 195×273 mm, j.n. Felirat: „Schaman dobja”, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 91.39.
- ¹⁷ Dr. Hoppál Mihály szíves közlése.
- ¹⁸ Jókai Mór szerepéről a Feszty körkép kapcsán: SINKÓ i. m. 16. KOVÁCS Ákos: A Feszty-kép. *Mozgó Világ*, 1995/7. 27–30.
- ¹⁹ Feszty Árpád a budapesti és bécsi könyvtárakban hiába kutatott az ősmagyarok ruházatának és fegyvereinek hű ábrázolását keresve. Végül az ázsiai népek ruházatát és fegyvereit vette mintául. A perzsa és indus motívumokat hasonlónak találta egyes magyar falvak viseletével, így ezek kombinációjából alkotta meg a honfoglaló magyarok viseletét. Főként az I. Miklós cár rendeletére összeállított orosz viselet-könyvből dolgozott. A magyarok bejövetele. Feszty Árpád körképe. Bp. 1895. 10, 15.
- ²⁰ Körösfői-Kriesch Aladár: *Alaktanulmány*, kréta, p. 613×475 mm, j. n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.14.
- ²¹ Nagy Sándor *Ildikó szekere* című temperafestménye szintén Feszty Árpád körképének inspirációjára született.
- ²² Az illusztráció megjelent: Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Szerk.: CSÁNKI Dezső. Bp. Franklin (1907). 19.
- ²³ Vasárnapi Újság, 1913. június 8. 455. Sinkó Katalin Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* című körképe kapcsán utal a korban kedvelt „ősmagyar ünnepekre”, koszttümos rendezvényekre. SINKÓ Katalin: Pusztaszer ürügyén: emlékhely, kiállítás és idegenforgalom. *Új Művészet*, 1996/8. 17, 75. (66-os jegyzet).
- ²⁴ Körösfői-Kriesch többször is járt Itáliában, 1910-ben Görögországban is.
- ²⁵ IPOLY Arnold: Magyar mythologia. Pest, 1854 485–486.
- ²⁶ A kerepesi temető árkados sírboltozatának egyik kupoláján (1906) a központi jelenet és a körülötte sugarasan elhelyezett részletek a ravennai katedrális keresztelőkápolnájának hatását mutatják.
- ²⁷ Ld. például a nagykapusi cinterem bejáratát
- ²⁸ Körösfői-Kriesch Aladár: *Stilizált növényi díszítés*, cer. akv., arany, p. 645×465 mm, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.3.
- ²⁹ Nagy Sándor *Tűzhely* című rézkarcán, *Kettős archép*-én (1906 körül) az edényből kinövő növény, ahogy a virágláda darabjait szétvető fácska a bécsi szecesszióban – a művészet fejlődésének, virágzásának a jelképe.
- ³⁰ Marosi Barna dokumentumok alapján rekonstruálta Bernády és Komor Marcell hosszas csatározását a harmadik emelet ügyében. MAROSI i. m. 30–32.
- ³¹ Az eredetileg tervezett költségeket messze túllépték. A Kultúrpalotát az állami támogatáson túl a városi adókból, a polgármester, különböző intézmények és a város lakóinak önkéntes adományaiból építették fel. Az adományozók között találjuk például az Osztrák–Magyar bank helyi fiókját, a gimnázium tanári karát, egy badosgösmestert és másokat. Székely Ellenzék, 1913. márc. 2. MAROSI i. m. 27–28.
- ³² MAROSI i. m. 33.
- ³³ Azonosítható az üveglablak vázlata is: cer. akv. p. 316×448 mm, j.n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.10
- ³⁴ A mozaik kartonja fennmaradt: *Az ének és a zene műzsája*, 1913 előtt, akv. temp. p. 161×122 cm, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 86.32. A fenti kartonokat és a falképhez készült tervek egy részét először a Gödöllői Városi Múzeumban állították ki. Irod.: Monumentális festészet a gödöllői művésztelepen. Gödöllő, 1997. A kiállítást rendezte és a katalógust írta: ÖRINÉ NAGY Cecília
- ³⁵ Nagy Sándor: *Mozaikkarton*, temp. arany, karton, 162×250 cm, j.n. Gödöllő, Nagy Sándor-ház
- ³⁶ Körösfői-Kriesch egyik vázaltlapján fennmaradt az oszlop rajza, s egy dekoratív frízmintá, mely arra utal, hogy esetleg részt vett az oszlopok díszítésének a kialakításában is. Számos változatot készített a dekoratív motívumokhoz: *Pillér és szegély díszítések*, cer. akv. arany, ezüst, p. 474×630 mm, j.n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.6.
- ³⁷ A mennyezet festés vázlataiból több is fennmaradt: *Színvázlatok a mennyezet festéséhez*, I–III. cer. akv. arany, ezüst, p. 317×475 mm, j.n.; *Színvázlatok*, cer. akv. p. 460×630 mm, j.n.; *Színvázlatok*, cer. akv. p. 320×480 mm, j.n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.4., 99.4.5., 99.7., 99.11., 99.12.

- ³⁸ Az együttest Körösfői-Kriesch Aladár tervezte, fennmaradt egy színvázlata is a falikút, a relief és a keretező fríz tervével: akv. p. 310×475 mm, j.j.l. monogram, 1912, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 97.4.
- ³⁹ Magyar Iparművészet, 1913. 414.
- ⁴⁰ Körösfői-Kriesch Aladár: *A koronázási reliefvázlata I–II.*
I. cer. arany, p. 490×630 mm, II. cer, p. 530×670 mm, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 91.33.; 97.5.
- ⁴¹ Sidló Ferenc levele. MNG Adattár, ltsz. 1355/1920
- ⁴² Körösfői-Kriesch Aladár: *Palásttanulmány a Koronázási reliefhez*, cer. akv. p. 645×470 mm, Gödöllői Városi Múzeum ltsz.: 97.6.; Székely Bertalan: *Szent István.* Vázlat a pécsi székesegyház Szent Imre kápolnájába, 1889 k. szépia, fedőfehér, Szada, Sz. B. Emlékmúzeum. Irod.: Székely és Szada. Kiállítás a gödöllői Művelődési Házban, 1999, Rendezte: Révész Emese.
- ⁴³ 1913-ban még két közművelődési ház, az aradi és a tordai kultúrpalota avatásáról tudósított a Vasárnapi Újság. Vasárnapi Újság, 1913, 868–869.
- ⁴⁴ Elképzelhető, hogy kialakításában barokk metszetelőképeket is felhasználtak. ld. pl. Zeller: *Magyarország allegóriája*, 1750–51 In: RÓZSA György: Grafikatörténeti tanulmányok. Bp. 1998 137-es kép
- ⁴⁵ Először a *Székely táltosok* készült el, másodsorra a *Székely népmese.* (A Székely Ellenzék 1913. ápr. 18-i száma arról tudósított, hogy ápr. 18-án érkezett a városba, hogy a Székely népmesét megfesse, s az aug. 27-i számban arról olvashatunk, hogy befejezte.); Körösfői-Kriesch a freskók készülésétől tudósítja két levelezőlapon Elek Artúrt: 1912. okt. 13-án és 1913. aug. 10. MNG Adattár ltsz.: 2204/1928
- ⁴⁶ Körösfői-Kriesch Aladár: *Lókoponya-tanulmányok I–II.* tus, p. 325×315 mm, cer. tus, p. 455×315 mm, Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 99.19.; 99.20.
- ⁴⁷ Körösfői-Kriesch Aladár: *Vázlatok I–II.* temp. karton, 515×450mm, j.n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz.: 99.36.; tus, p. 415×330 mm, j.n. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz.: 99.28.
- ⁴⁸ Bernády családjának története ld. MAROSI i. m. 22, 34–37.
- ⁴⁹ Körösfői-Kriesch Aladár: *Kompozíció-vázlatok I–VI.* I. akv. p. 315×471 mm; II. tus, p. 410×305 mm; III. tus, p. 300×415 mm; IV. tus, p. 315×474 mm; V. tus, p. 545×205 mm; VI. cer. p. 205×314 mm. A vázlatok őrzési helye: Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 97.9., 97.7., 97.8.1, 97.8.2., 99.13., 99.18.
- ⁵⁰ DÉNES i. m. 97.
- ⁵¹ Körösfői-Kriesch Aladár: *Vázlatlap a főbejárat feletti üvegablakkal*, cer. akv. p. 316×448 mm; *Pillér és szegélydíszek*; cer. akv. arany, ezüst, p. 474×630 mm; *Vázlatok a csillárokhoz*, cer. p. 634×430 mm, Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 99.10., 99.6., 99.9. ; A világítótestek a budapesti Magyar Fém- és Lámpagyárban készültek, a csillárokat Kissling Rudolf készítette.
- ⁵² BERNÁDY i. m. 397.
- ⁵³ Az üvegfestmény-kartonok forrása: THOROCZKAI WIGAND Ede: Hajdanába, régésrégön. Magyar Iparművészet, 1910. 295–300. Erdély beszédes hagyományai. Bp. 1910. Hajdanában, régös-régön... Bp. 1917. Táltos
- ⁵⁴ Muhits Sándor üvegfestményekhez készült kartonjainak (és kisebb vázlatainak) egy része fennmaradt: Muhits Sándor: *Réka asszon sátoros kertje*, akv. tus, p. 195×112 cm; *A nagyúr kapuja*, akv. tus, p. 199×156 cm; *Perosztó szék*, akv. tus, p. 58×49,5 cm; *Csaba böcseje*, akv. tus, p. 58×51 cm, Budapest, Róth Miksa Emlékmúzeum. Nagy Sándor: *Kádár Kata*, szén, karton, középső rész: 125×53 cm, szélső részek: 125×49 cm; *Szép Salamon Sára*, szén, karton, középső rész: 125×53 cm, szélsők: 125×49 cm; *Júlia szép leány*, szén, karton, középső rész: 125×53 cm, szélsők: 125×49 cm, Gödöllő, Nagy Sándor ház
- ⁵⁵ TOROCZKAI-WIGAND Ede: Hajdanába régös-régön...Bp. 1917. Táltos
- ⁵⁶ Kiss Pál leírása a *Hej, Rákóczi, Bercsényi* című kompozíciót is említi. KISS i. m. 160.
- ⁵⁷ Jókai Mór majd Móricz Zsigmond Erdélyt aranykori fényvel felruházó különböző felfogású történeti regényei, ha nem is állíthatók párhuzamba sem egymással, sem a Kultúrpalota díszítésében megmutatkozó szemlélettel, jelzik az Erdély-mítosz vonzását.

Szeretném megköszönni Dávid Ferencnek és Murádin Jenőnek a tanulmány gondozásában nyújtott jelentős és önzetlen segítségét.

Summary

THE DECORATION OF THE PALACE OF CULTURE AT MAROSVÁSÁRHELY (TIRGU MURES) BY THE ARTISTS OF THE GÖDÖLLŐ WORKSHOP

The Palace of Culture at Marosvásárhely (Tirgu Mures) was built between 1911 and 1913 from the plans of Lechner's pupils, Marcell Komor and Dezső Jakab. Most of the interior and exterior decoration was made by the members of the Gödöllő Colony. The facade is decorated with the mosaics entitled *The Apotheosis of Hungarian Culture*, designed by Aladár Körösfői-Kriesch. Sándor Nagy, in the mosaics above the side entrance, designed different musician figures wearing antique and folk costumes. In the entrance hall there are frescos painted by Körösfői-Kriesch and his pupils. The main frescos, entitled *the Székely Fable* and *the Székely Shamans* mix allegorical and realistic figures and reveal the ancient belief of Hungarians.

The glass "triptychs" in the Hall of Mirrors was jointly designed by Ede Thoroczkai Wigand (the cartoons were made by Sándor Muhits after the pendrawings of Thoroczkai Wigand) and Sándor Nagy. The subject of Thoroczkai Wigand's glass paintings is the time of Attila, which is reconstructed from Transylvanian architecture and furniture. The subjects of Sándor Nagy's glass paintings were taken from Székely folk ballads. He chose Transylvanian folk ballad subjects and motifs analogous to the international motifs of the Symbolism of the Secession. (The mosaics and glass paintings were made in the studio of Miksa Róth.)

The program of the Palace of Culture was to show the golden era of Transylvanian history and art. The artists, followers of Ruskinian and Morrisian art concept, believed in the social reform via art, wished to unify the different levels of art (high art and folklore). In their choice of subjects and motifs they followed the concept of *Hungarian Mythology* (1854) written by Arnold Ipolyi who wanted to recreate the Hungarian mythology from Greek and folk art sources as well. Körösfői-Kriesch' and Sándor Nagy's concept of national style is composed of elements borrowed both from antiquity and Hungarian folklore. Their oeuvre is a synthesis of romantic historicism and timeless symbolism.